

Research Article

A Comparative Study of Social Realism Movement in the Stories of "Cars for Five Cents" with "Twenty-Four Hours in Asleep and Awake"

Musa Rahimi^{1*}, Mohammad Shahin²

Abstract

It is evident that realism is the largest, most influential, and most comprehensive literary movement in the world. Schools and currents such as realism and social realism in contemporary fiction were popular in the late nineteenth century, with the beginning of novels and short stories in Turkish language (Turkey) and in the early twentieth century in Persian, in both Turkey and Iran. The tendency and interest of the writers of social realism in both languages was to reflect the unpleasant consequences of social, political, and cultural changes which emerged in their contemporary literature. Sabahattin Ali is one of the most prominent novelists and short story writers who is considered as one of the leaders of social realism after the establishment of Republic of Turkey. Samad Behrangi is also among the most famous and influential contemporary Iranian writers who have employed components of social realism in their works. This article is a comparative study of the works of the mentioned authors, the stories of "Cars for Five cents" by Sabahattin Ali with "Twenty-Four Hours in Asleep and Awake" by Samad Behrangi with the aim of recognizing differences and similarities among their works. The article is presented as a sample of this current and school through the analytical-descriptive method of the stories of Sabahattin Ali, Gholam Hossein Saedi and Samad Behrangi as storytellers of social realism.

Keywords: Social Realism, Contemporary Turkish and Iranian Fiction, Sabahattin Ali, Samad Behrangi

How to Cite: Rahimi M, Shahin M., A Comparative Study of Social Realism Movement in the Stories of "Cars for Five Cents" with "Twenty-Four Hours in Asleep and Awake", Journal of Comparative Literature Studies, 2024;18(66):1-13.

1. Assistant Professor of Istanbul Turkish Language and Literature, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Theology, Faculty of Theology, Ag Deniz University of Türkiye, Antalya, Türkiye

مقاله پژوهشی

بررسی تطبیقی رئالیسم اجتماعی در داستانهای «ماشین‌ها پنج قروش» صباح الدین علی با «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» صمد بهرنگی

موسی رحیمی^۱، محمد شاهین^۲

چکیده

بررسی پوشیده نیست که رئالیسم یکی از بزرگترین مکتب‌های ادبی جهان است. این جریان ادبی گسترده و تاثیرگذار از اواخر قرن نوزدهم در اروپا و آمریکا با ظهور رمان و داستان کوتاه نویسی آغاز شد. در اوایل قرن بیستم با کمی تاخیر این جریان در ادبیات ایران و ترکیه زبان فارسی مکتب‌ها و جریان‌هایی همچون رئالیسم و رئالیسم اجتماعی بر ادبیات داستانی معاصر هر دو کشور ترکیه و ایران سابه گسترده است. گرایش و علاقه نویسندگان رئالیسم اجتماعی در هر دو زبان انعکاس پیامدهای ناخوشایند تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که در ادبیات معاصر آنها ظهور یافته است. صباح الدین علی یکی از برجسته‌ترین رمان نویسان و داستان کوتاه نویسان ترکیه است. صمد بهرنگی نیز از مشهورترین و تاثیرگذارترین نویسندگان معاصر ایران هستند که رئالیسم اجتماعی در آثارشان مشهود است. مقاله حاضر پژوهشی است تطبیقی-مقایسه‌ای از داستانهای «ماشین‌ها پنج قروش» علی و «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» بهرنگی که با هدف شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در این آثار با روش تحلیلی-توصیفی نوشته شده است.

واژگان کلیدی: رئالیسم اجتماعی، ادبیات داستانی معاصر ترکیه و ایران، صباح الدین علی، صمد بهرنگی

۱. استادیار رشته زبان و ادبیات ترکی استانبولی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه الهیات، دانشکده الهیات دانشگاه آق دینیز ترکیه، آنتالیا، ترکیه

مقدمه و بیان مسئله

با شروع دوره تنظیمات (۱۸۳۹، ۱۲۱۲ شمسی) در ترکیه و دوره مشروطه (۱۲۸۵) در ایران نه تنها در شعر بلکه در نثر هر دو کشور انقلاب و نهضت جدیدی شکل گرفت که تأثیراتش تا به امروز ملموس است. ادبیات رئالیسم اجتماعی ترکیه بعد از اعلام جمهوری و شکل گرفتن ادبیات ترکی دوره جمهوری توسط صباح الدن علی و صدری ارم پایه‌گذاری شد و در پایان دهه ۱۹۳۰ توسط نویسندگانی چون کمال بیل باشار و صمیم قوجاگوز به عنوان جریان رایج ادبی گسترش یافت، به گونه‌ای که ویژگی‌هایش تا دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی درون مایه حاکم بر رمان و داستان‌های این دهه‌ها شد. ادبیات واقع‌گرا (رئالیسم) یکی از شاخه‌های مورد علاقه نویسندگان در سراسر جهان است. این شیوه ادبی به سبب توجه به اقشار متوسط و فرودست، روستاییان، بیچارگان و درماندگان، مورد علاقه روشنفکران و عامه مردم بوده و هست. رئالیسم در سال ۱۹۳۲ به طور رسمی وارد ادبیات اتحاد جماهیر شوروی شد و در اختیار منافع حکومت وقت قرار گرفت و نویسندگان و شاعران بسیاری نوشتن به این سبک را برگزیده و آثاری را ثبت کرده‌اند. از جمله نویسندگان و شاعران ترکیه می‌توان به صباح‌الدین علی، صمیم قاراگوز، جودت قدرت، محمود مقال، فقیر بای قورت، کمال طاهر، اورخان کمال، رفعت ایلغاز و غ در نثر و یاشار کمال، ناظم حکمت، آتیلا ایلخان، جاهد ایرغات، عارف دامار، احمد عارف، عصمت اؤزل، آتاول بهرام اوغلو و غ در شعر اشاره کرد. از نویسندگان واقع‌گرای ایران نیز می‌توان محمدعلی جمالزاده، مرتضی مشفق کاظمی، احمد محمود، محمود دولت‌آبادی، غلام‌حسین ساعدی و صمد بهرنگی را نام برد.

ادبیات رئالیسم هم در ترکیه و هم در ایران محبوبیت بالایی داشته است. هر کسی به ادبیات معاصر ترکیه علاقه‌مند باشد آوازه‌ی صباح‌الدین علی، نویسنده توانا و زبردست ترک را شنیده است. صباح‌الدین کودکی سختی داشت، شاید به همین خاطر است دغدغه‌ی جامعه و مردم را داشته است، وی به دنبال اصلاح و بهبود شرایط اجتماعی جامعه خود بوده است. صباح‌الدین صرفاً برای کسب شهرت و ثروت قلم‌فرسایی نکرده بلکه اندیشه و قلمش را در خدمت مردمی قرار داده است که به او انگیزه‌ی نوشتن داده‌اند. او قلب تپنده مردم است و برای کسی که بین دنیای مقدس هنر و عناصر جامعه پل میزند چنین صفتی شایسته و برازنده است. آثارش به زبان‌های مختلف دنیا ترجمه شده‌اند و چه بسا دخترکانی از شرق دور برای زنان ظلم دیده‌ی آثار صباح‌الدین گریسته‌اند، چه بسا مردان جوانی از غرب با خواندن این آثار بار سنگین اصلاح وضعیت جامعه را بر دوش خود حس کرده‌اند.

این تحقیق بر آن است تا رئالیسم اجتماعی را که هدف اصلی آن بازنمود مشکلات انسان در جامعه است. در داستان‌های کوتاه سه تن از مهمترین داستان نویسان نوگرا و رئالیست ادبیات ترکی و فارسی، صباح‌الدین علی و صمد بهرنگی، بررسی و تحلیل نماید و جوابگوی این سوال باشد که رئالیسم اجتماعی به چه نحوی در داستان‌های صباح‌الدین و بهرنگی ظهور پیدا کرده است.

مکتب رئالیسم

رئالیسم یا واقع‌گرایی به واقعیت‌های موجود در جامعه می‌پردازد. رنه و لک درباره مکتب رئالیسم چنین می‌گوید: از مفهوم لغوی تئوریهای ادبیات واقع‌گرا نمی‌توان جانبداری کرد، زیرا لااقل در حیطه هنر حقیقت واقع‌گرایانه و غیرفردی دست نیافتنی است، چون همه هنرها ساختن یا خلق کردن دنیای نمادها است که با دنیایی که ما آنرا واقعیت می‌نامیم کاملا متفاوت است (Wellek, 1973: 719). گی‌دی موپاسان نویسنده فرانسوی (۱۸۵۰-۱۸۹۳) در سال ۱۸۸۷ رئالیسم را این‌گونه تعریف کرد: "کشف و ارائه آن چه انسان معاصر واقعا است" (سید حسینی، ۱۳۶۶: ۱۴۷). مهمترین خصوصیت ادبیات رئالیستی، توصیف انسان به صورت موجود اجتماعی است. به گفته دیگر، رئالیسم ریشه رفتار آدمی را در شرایط اجتماعی زمان می‌جوید. این سبک، صفات "نیک" و "بد" را پدیده‌هایی طبیعی و ذاتی انسانی نمی‌پندارد، بلکه آنها را محصول جامعه می‌شمارد (پرهام، ۱۳: ۴۶). مکتب رئالیسم در برابر رمانتیسمی قد علم کرده بود که در آن، اصل تخیل جایگاهی ویژه داشت. به دلیل زیاده‌روی رمانتیک‌ها در مخیله، رئالیسم ظهور کرد تا نگاهی نوبه جریان داستان‌نویسی بیندازد و ساختارهای ایجاد شده توسط مکتب پیشین را بشکند (دهقان اشتیوانی و شعبانی، ۱۳۹۷: ۳۲). استفاده از قوه مه رئالیسم به شاخه‌های مختلف تقسیم می‌شود که عبارتند از: رئالیسم اجتماعی، انتقادی، جادویی و... این مقاله بر آن است تا رئالیسم اجتماعی را در داستانهای صباح‌الدین علی و صمد بهرنگی بررسی، تجزیه و تحلیل و مقابله نماید. از مهمترین مشخصه‌های این نوع رئالیسم، توجه به انسان و مشکلات او در جامعه است. چرا که "اهمیت رئالیسم اجتماعی در ادبیات جهان، این است که در آن انسان می‌تواند بر موانع ترقی اجتماعی چیره شود و جامعه‌ای عادلانه بر شالوده منطق پدید آورد (ساجکوف، ۲۴۹: ۱۳۶۲). رئالیسم ضمن ارائه یک پدیده یا شخصیت استثنایی، آنها را تبیین کرده و سرچشمه‌های شخصیت یا پدیده استثنایی را در خود زندگی نمایان می‌سازد (رافائل، ۱۳۵۷: ۱۰۶). رئالیسم اجتماعی به عنوان رئالیسم سوسیالیستی هم شناخته می‌شود چرا که بازنمود اندیشه‌های مارکسیستی در ادبیات است به همین دلیل تا حدود زیادی رئالیسم اجتماعی، رئالیسم سوسیالیستی و رئالیسم مارکسیستی بیانگر یک مفهوم هستند (Çetişli, 2004: 86).

پیشینه تحقیق

کتابها و مقالات متعددی درباره‌ی صباح‌الدین علی در ترکیه و صمد بهرنگی در ایران نوشته نوشته شده و آثار هر کدام از نویسندگان در هر دو کشور از زوایای مختلف مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند. می‌توان گفت به صورت تطبیقی پژوهش پیش رو اولین تحقیق در این زمینه است. به منظور جلوگیری از زیاده‌نویسی و آشنایی فارسی‌زبانان با پژوهش‌های انجام گرفته در مورد آثار صمد بهرنگی اینجا به مطالعات انجام گرفته در مورد آثار و اندیشه‌های صباح‌الدین علی پرداخته می‌شود:

در ابتدا باید از کتاب مصطفی قوتلو با عنوان صباح‌الدین علی یاد کرد که در آن به اندیشه‌ها و سبک داستان‌نویسی صباح‌الدین پرداخته است. مورد دوم کتاب صباح‌الدین علی، انسان و اثر از رمضان قورقماز که نویسنده با استفاده از رمانها، داستانها، اشعار، نامه‌ها و دیگر نوشته‌های صباح‌الدین تمام جنبه‌های سیاسی، هنری و ادبی او را بررسی کرده است. با توجه به اینکه در ایران مقاله‌ای در مورد صباح‌الدین علی نوشته نشده است از این رو این مقاله با هدف بررسی تطبیقی رئالیسم اجتماعی در داستانهای «ماشین‌ها پنج قروش» صباح‌الدین علی با «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» صمد بهرنگی نوشته شده است که امید می‌رود برای پژوهندگان ایرانی مفید باشد.

صبح‌الدین علی

صبح‌الدین علی در سال ۱۹۰۷ در روستای اگری دره از توابع شهر گومولجینه (به یونانی کوموتینی) در بلغارستان متولد شد. پدرش صلاح‌الدین و مادرش حُسنیه خانم نام داشتند. با آغاز جنگ جهانی اول پدرش از طرف ارتش به چاناق قلعه فرستاده شد. صباح‌الدین در چاناق قلعه به مکتب ابتدایی رفت اما با اعتراض و استعفای معلمان وقت به دلایل شرایط موجود، آن مکتب تعطیل شد. دوران کودکی صباح‌الدین به دلیل تقارن با جنگ جهانی اول با سختی‌ها و مشقت‌های فراوان سپری شد و این امر زندگی هنری و ادبی صباح‌الدین علی را نیز تحت تاثیر قرار داد. در سال ۱۹۱۸ صلاح‌الدین پدر صباح‌الدین از بیماری قلبی خود مطلع شد و به همین دلیل از ارتش خارج شد و همراه با خانواده‌اش به ازمیر رفت و در آن جا به انجام کارهای هنری و تئاتر و... پرداخت. این خانواده در ازمیر با پهن کردن بساط دست‌فروشی و فروش دام گذران عمر می‌کردند. در همین دوره بود که صباح‌الدین با تشویق پدرش تحصیلات ابتدایی را در ازمیر به پایان برد و در سال ۱۹۲۴ وارد دارالمعلمین بالیق اسیر شد و در همان سال برای نخستین بار داستان‌ها و اشعارش را در روزنامه به چاپ رساند. در آن بحبوحه او را به دلیل مشارکت در تئاتری پنهانی در دارالمعلمین تهدید به اخراج کردند و همین امر زمینه‌ی اقدام به خودکشی او را - که البته با مانع مواجه شد- فراهم کرد. صباح‌الدین در سال ۱۹۲۶ به دارالمعلمین استانبول رفت و تحصیلاتش را یک سال بعد یعنی در سال ۱۹۲۷ به پایان رساند. سپس نزد دایی اش در استانبول رفت و در محلی به نام یوزگات ساکن شد. کوچکی یوزگات او را اندکی افسرده و دل مرده ساخت به گونه‌ای که جمع‌های دوستانه‌ای که به دلیل خونگرم بودن خود و نفوذ دایی اش در اطرافش گرد آمده بودند کمک شایانی به او نکردند. از سویی دیگر دل در گرو ناهید خانم داشت که در استانبول با او آشنا شده بود. به همین دلیل تصمیم گرفت که به استانبول باز گردد. در سال ۱۹۲۸ مکاتب معلمی، فارغ‌التحصیلانی را برای یادگیری زبان به کشورهای خارجی اعزام می‌کردند. صباح‌الدین موفق به دریافت بورسیه‌ی آلمان شد و به آلمان رفت و در آنجا به فراگیری زبان پرداخت و با ادبیات غرب نیز آشنا شد، هم‌چنین به مطالعه‌ی ادبیات روس پرداخت. آلمان و آلمانی‌ها به مذاق او خوش نیامدند بنابراین در سال ۱۹۳۰ یعنی دو سال پیش از اتمام زمان مقرر بورسیه‌اش به وطن بازگشت و در یک مدرسه راهنمایی به تدریس زبان آلمانی پرداخت. سال ۱۹۳۱ سال آغاز فعالیت‌های سیاسی صباح‌الدین و

به زندان افتادن های پی در پی اش بود. در اینجا به شرح جزئیات زندگی سیاسی اش نمی پردازیم اما حیات ادبی اش قطعاً تحت تاثیر حیات سیاسی اش قرار گرفته است. به طور مثال تعطیل شدن های متوالی مجلات و روزنامه های اش - مارکو پاشا، معلوم پاشا، مرحوم پاشا و... - به طور قطع دلایلی سیاسی داشته و وضعیت معیشتی او را نیز تغییر داده است. در پی منع انتشار روزنامه ها و مجلات مشکلات اقتصادی فراوانی برای صباح الدین پیش آمد و او به ناچار برای خرید کامیون، ماشین چاپش را فروخت. پس از فروش ماشین چاپ تمامی قرض هایش را پرداخت اما پول باقی مانده برای خرید کامیون کافی نبود. بنابراین از فردی به نام ملک خانم برای خرید کامیون کمک گرفت اما این تجارت نیز شکست خورد. پس صباح الدین ناگزیر به خروج از کشور شد و پیش از خروج از مرز به قتل رسید و مرگ او در پرده ی ابهام باقی ماند (Sönmez, 2017: 11-15؛ Günyaydn, 2018: 791-810). شخصیت ادبی صباح الدین علی را به طور خلاصه می توان اینگونه بیان کرد؛ مفهوم واقع گرایی و جامعه گرایی را اولین بار وارد داستان نویسی مدرن ترکیه کرد. در داستان نویسی مدرن ترکیه او را به عنوان قصه سرای روستا و دهکده توصیف می نمایند.

رمان "یوسف قویوجاکی" = که اولین رمان اوست = اولین نمونه موفق در ادبیات واقع گرایانه و جامعه گرایانه است. در زندگی شخصی یوسف، گویی حقیقت زندگی در آناتولی همچون آینه ای منعکس گردیده است.

در رمان "شیطان درون ما" که یک خودنوشت (اتوبیوگرافی) است، تنهایی های عمر روشنفکر که از دفاع کردن از حقیقت بیم دارد، عدم تصمیمی گیری، بحران هایی که طی روند پیدا کردن خودش پشت سر می گذارد و جدال های درونی اش، دیده می شود. در رمان "مادونا با پالتو پوست" که به صورت خاطره نویسی است، تکنیک هایی همچون گفتگوها و تضادهای درونی یک روشنفکر در دل زندگی متمدانه و جریان سیال ذهنی، بکار رفته است.

آثار مهم شعری صباح الدین علی کوه ها و باد (Dağlar ve Rüzgâr) (۱۹۳۴)، همراه با اضافات جدید (۱۹۴۳)، آواز عاشقانه قورباغه و دیگر اشعار (Kurbağan n Serenad ve Öteki Şiirler) (۱۹۳۷) است. موضوعات اشعار صباح الدین به اندازه ی داستان ها و رمان های او پرمایه نیستند. او در اشعار بیش از مسائل اجتماعی، گاه به طرح مسائل فردی و گاه عشقی پرداخته است. صباح الدین علی به عنوان یک نویسنده رئالیسم اجتماعی هر چه از این فضا دور شود باز هم طنابی نامرئی او را به جامعه گره میزند. در شعر "پل" صباح الدین کلیتی از استانبول را به تصویر میکشد با تمامی انسان ها و اقشار مختلفی که در آن زندگی می کنند.

از داستان های او می توان آسیاب (۱۹۳۵)، ارابه (۱۹۳۶)، صدا (۱۹۳۷)، ارابه - صدا (۱۹۴۳) دو کتاب باهم، دنیای نوین (۱۹۴۳) و قصر شیشه ای (۱۹۴۷) را نام برد.

تئاتر: از صباح الدین علی تنها یک نمایش نامه تئاتر تحت عنوان اسیرها در دست است. نمایشنامه اسیرها (۱۹۳۶) بیانگر اتفاقات قرن هفتم پس از میلاد و جنگی است که بین ترکان و چینی ها رخ میدهد.

صمد بهرنگی

صمد بهرنگی را ما به عنوان نویسنده‌ای که به زبان ساده و با هدف سیاسی برای بچه‌ها قصه می‌نوشت، می‌شناسیم. او نویسنده‌ای رئالیست است که قالب داستان را برای آگاهی و بیداری نسلها و توده‌ها و به منظور عصیان علیه تباہی، انتخاب کرده است. از نظر شخصیت‌شناسی در قصه‌های او به ندرت شاهد شخصیت‌پردازی هستیم و شخصیت‌های داستان‌های او به چهار گروه انسانی، جانوری، گیاهی، بی‌جان یا شی‌تقسیم می‌شوند. قصه‌های بهرنگی با توجه به اهداف قصه، گاهی شامل چند طرح است و می‌توان گفت قصه‌ها دارای پیرنگ ضعیف است. از لحاظ روایت‌شناسی نویسنده از انواع روایت سود برده است. در برخی از داستان‌ها راوی دانای کل است و در برخی دیگر زاویه دید درونی است و گاهی از چند راوی استفاده کرده است. اما چون هدف بهرنگی القاء اندیشه‌هایش به مخاطب بوده از عنصر درونمایه بیشترین بهره را برده است. (کاسمی، ۱۳۹۱: ۳-۴)

خلاصه‌ی داستان "ماشین‌ها پنج فروش" نوشته‌ی صباح‌الدین علی

پسر بچه‌ای ۸ ساله و ریزنقش هر شب سر یکی از خیابان‌ها همراه با مادرش اسباب بازی می‌فروشد که ماشین‌های ساده‌ای از جنس چوب هستند: ماشین‌های پنج فروشی بساط کوچک آن‌ها درست این سمت خیابان روبه‌روی ویتترین مغازه‌ای پر زرق و برق است که تقریباً هر چیز لوکسی در آن به چشم می‌خورد: از اسباب بازی تا انواع لباس‌های شیک. مغازه‌ای که همیشه عده‌ای کودک و بزرگسال را در کنار ویتترین خود مشغول تماشا داشت. اما پسرک و مادرش حتی نیم‌نگاهی هم به مغازه نمی‌اندازند تا مبادا حسرت اجناس داخل مغازه در دلشان سنگینی کند. یکی از این شب‌ها که پسر کوچک مشغول فروختن ماشین‌های اسباب بازی است، پسر بچه‌ای ثروتمند و همسن و سال خودش را می‌بیند که همراه با مادرش از ماشین پیاده می‌شود و به سمت همان مغازه می‌رود. کمی بعد، پسر نازپرورده پشت ویتترین می‌آید تا اسباب بازی‌ها را تماشا کند که چشمش به پسر فروشنده می‌افتد و متوجه می‌شود همکلاس خود اوست. با خوشحالی و فارغ از رنج فقر و غرور ناشی از ثروت، دست‌های یکدیگر را گرفته و با هم سخن می‌گویند که ناگهان مادر پرافاده‌ی پسرک با خریدهای فراوان از مغازه خارج شده و به محض مشاهده‌ی این صحنه با عصبانیت به سمت آنها می‌آید، پسر کوچک را با چتری که در دست دارد کتک زده، تحقیرش می‌کند و با پسر خویش می‌رود مادر پسرک، زیر چادری که بر سر دارد، جز غصه خوردن کاری نمی‌تواند انجام دهد. پسرک با درد ناشی از کتک بر دستش و درد فقر در قلبش، گریه کنان فریاد می‌زند: "ماشینا پنج فروش..."

خلاصه‌ی داستان "بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری" صمد بهرنگی

پسر بچه‌ی ده ساله‌ای به نام لطیف همراه با پدر خویش برای دستیابی به درآمد بیشتر از شهرستان کوچکی به تهران مهاجرت می‌کند. آنها در تهران با دست فروشی روزگار می‌گذرانند و نیمی از پول دستفروشی

را برای مادر و خواهر و برادرهای کوچکترش به شهرستان می فرستند. روزها به سختی می گذرد، لطیف و پدرش بعضی شب‌ها گرسنه می خوابند. او اکثر اوقاتش را با سه-چهار پسر بچه دیگر که وضعیتی مشابه او دارند، مشغول به قمار یا ولگردی در شهر است. لطیف هر روز روبه روی یک مغازه اسباب بازی فروشی لوکس می ایستد و تمام اسباب بازیها را با لذت تماشا می کند. از بین آنها، به یک شتر بزرگ بسیار علاقمند شده و در خواب و خیال آن را مال خود می بیند. لطیف گاهی رنج ناشی از فقر را بر سر پولدارهای ناز پرورده خالی می کند: روزی هنگام گذر از خیابان غرق در افکار خویش است که پیرزنی سوار بر اتومبیل شیک خود جلوی پایش ترمز زده و او را به سبب پرت بودن حواسش کور و ولگرد خطاب می کند. لطیف هم تف بزرگی به چهره زن انداخته، می گریزد.

در جای دیگری همراه با دوستانش پسر بچه ای ثروتمند را که به آنها ولگرد گفته بود، بچه‌ننه خطاب می کنند. در صحنه ای هنگامی که چند بچه ی خوشبو و تروتمیز مشغول تماشای ویتترین اسباب بازی فروشی هستند، لطیف، ناخودآگاه شروع به بوییدن موی یکی از آنها می کند که با واکنش منفی و تحقیرآمیز بچه ها رو به رو می شود که او را ولگرد و بدبو خطاب می کنند. شب وقتی از گرسنگی بخواب می رود، در خواب شتر و بقیه ی اسباب بازیها برایش مهمانی ترتیب می دهند، غذاهای خوشمزه و هوای تمیز و مقابسه ی شمال تهران و جنوب تهران که دو دنیای جداگانه است، را در خواب می بیند. گریه کنان برمی خیزد و ابراز دلتنگی برای مادر می کند. پدرش که اوضاع کار را چندان مساعد نمی بیند، او را درآغوش گرفته و قول بازگشت می دهد. آن روز، لطیف بازهم مشغول تماشای ویتترین اسباب بازی فروشی است که پدر ثروتمندی با دخترش می آید و شتر اسباب بازی را می خرد. لطیف بسیار ناراحت شده و گریه کنان تلاش می کند مانع این کار شود، اما با کتک و تحقیر مواجه می شود. و در پایان تصمیم می گیرد که این بار، به مسلسل پشت ویتترین دل ببندد.

مولفه های رئالیسم (اجتماعی) در آثار داستانی صباح الدین علی و صمد بهرنگی

چگونگی و روشهای تعامل داستان های بررسی شده در این پژوهش با واقع گرایی اجتماعی را می توان در عناوین و مختصات زیر بررسی کرد:

تشریح جزئیات و نمایان سازی واقعیتها: قدرت قلم صباح الدین علی و بهرنگی در تشریح جزئیات و به تصویر کشیدن اتفاقات از جمله عواملی است که داستانهای "ماشینها پنج قروش" و "بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری" را در جایگاه داستانهای تاثیرگذار در پهنه ی ادبیات داستانی ترکیه و ایران قرار داده است. بطوریکه خوانندگان با خواندن این داستانها متاثر شده و احساس هم ذات پنداری با شخصیت های داستان می کنند. آشکارسازی و عریان سازی مفهوم فقر و بی عدالتی، فقدان امکانات اجتماعی، اختلافات طبقاتی، وضع ناگوار کودکان کار در داستانهای "ماشینها پنج قروش" علی و "بیست و چهار ساعت در خواب

و بیداری "بهرنگی به وفور دیده می شود: هر دو نویسنده در داستانهای خود تلاش دارند تا تصورات کودکان در مورد زندگی و درگیر کردن فکر کودکان با مسائلی همچون فقر و شرایط استثمار آنان را به چالش بکشند. ترسیم تصویر حقارت شدن کودک فروشنده نمونه‌ی بارزی از جنبه‌ی تراژدی داستان علی است: "زن هنگامی که نزدیک شد، مچ دست پسرش را که هنوز هاج و واج لبخند می‌زد، گرفت و فریاد زد: "این چه وضعیه؟ با کیا داری صحبت می‌کنی؟" و با چتری که در دست دیگرش داشت، به بازوی فروشنده کوچک کوئید که فراموش کرده بود دست دوستش را که در مشت گرفته بود، رها کند. سپس نعره زد: "اه اه، آخه این آدمیه که بشه باهاش صحبت کرد؟ حواست هست؟" (علی، ۲۰۰۵: ۵۸).

چهره‌ی دردناک فقر و بی‌عدالتی، فقدان امکانات اجتماعی و اختلافات طبقاتی در داستان بهرنگی نیز به خوبی به تصویر کشیده شده است: "چند ماهی بود که پدرم بیکار بود. عاقبت مادرم و خواهرم و برادرهایم را در شهر خودمان گذاشت و دست من را گرفت آمدیم به تهران." (بهرنگی، ۲۷۷: ۱۳۴۶).

اکثر تصویرسازی‌های علی و بهرنگی با چنان جزئیاتی توصیف شده‌اند که هریک گویی صحنه‌ی یک فیلم سینمایی هستند: "بازوی پسرش را کشید. و در حالی که به فروشنده کوچک و مادرش نگاه می‌کرد، پسرش تحقیرآمیز و خردکننده انداخت انگار می‌خواست آن‌ها را آب کند و در زمین فرو ببرد، به راه افتاد. پسرش هنوز برگشته و به عقب نگاه میکرد و به هنگامی که دوستش را دید که چشمان اشک آلودش را به طرفی دیگر برگردانده است، چشمان خودش هم اشک آلود شد." (علی، ۶۱: ۲۰۰۵)

"اما استخوان چرک یکی از زانوهایش از سوراخ شلوارش بیرون زده بود و سر و وضعش بدتر از ما بود." "پدرم روی چرخدستیاش خوابیده بود چند نفری هم کنار دیوار همین جوری روی زمین به خواب رفته بودند." (بهرنگی، ۲۸۹: ۲۷۸: ۱۳۴۶)

تیپ سازی: صباح الدین علی و بهرنگی هر دو شخصیت‌هایی را برای داستانشان انتخاب کرده‌اند که هر کدامشان نمونه انسانهای معصوم و موثر و پسر بچه هستند. هر دو نویسنده شخصیت‌های داستانشان را از میان افراد فقیر و کودک انتخاب می‌کنند و نیازی به خلق کاراکتری بدیع و خاص ندارند زیرا قهرمان و ضد قهرمان در آثار رئالیستی فردی عادی و مشخص می‌باشد. شخصیت داستان "ماشینها پنج فروش" پسر بچه‌ی هشت ساله‌ی فقیری است که به خاطر فقر خانوادگی مجبور به کمک کردن به خانواده است؛ آرزو به دل ماندن او در نیل به وسایل پر زرق و برق مغازه‌های جلوی بساطی خودشان بیانگر سرکوب آرزوها و بازیچه قرار گرفتن احساسات کودکانه توسط طبقه بورژوازی جامعه آن روز ترکیه است. لطیف، شخصیت داستان "بیست و چهار ساعت خواب و بیداری" بهرنگی نیز دقیقاً گویای همان احساسات کودکانه‌ای است که پسر بچه‌ی هشت ساله در داستان علی می‌کرد. آمدن اجباری لطیف از شهر خودشان به شهر تهران به خاطر فقر خانواده و اتفاقاتی که در این شهر به سر خود و پدرش می‌آید از یک طرف و تبدیل شدن لطیف به یک بچه کار به جای رفتن به مدرسه از طرف دیگر نشانگر محیط نابسامان و عاری از عدالت جامعه آن روز ایران می‌باشد. شخصیت‌های انتخاب شده برای هر دو داستان نمونه برجسته، معصوم و موثر تعدادی از

مردم می باشد. شخصیت هر دو داستان نماینده‌ی تپیی از گروههای انسانی در هر دو جامعه ترکیه و ایران دوره‌ی خود می باشند که به علت فقر و نیازمندی برای تأمین امور خانواده و احتیاجات آنها از احساسات و آرزوهای کودکانه خود صرف نظر می کنند و برای کسب آرامش خانواده تا حد فدای آبرو و غرور کودکانه خویش می شوند.

نمود انواع شخصیت‌ها با رفتارهای متفاوت: صباح الدین علی و بهرنگی هر دو در داستانهایشان بیشتر به گروههای فقیر و ثروتمند جامعه نقش داستانی داده اند. پسر بچه‌ی هشت ساله داستان علی از قشر نیازمندان دارای روح بزرگ و لطیف کاراکتر داستان بهرنگی با همان خصوصیات پسر بچه‌ی هشت ساله داستان علی با کمی بد عنقی و عصیانگری؛ مادر داستان علی و پدر داستان بهرنگی نیز نماد پدر و مادر رنج دیده، در مقابل شخصیت‌های هر دو داستان، همکلاسی و دوست آنها از قشر بورژوا؛ شخصیت‌های دیگر مثل قاسم، پسر زیور بلیت فروش، احمد حسین و محمود داستان بهرنگی از قشر طبقه کارگر. با این اوصاف، به آثار هر دو نویسنده مردمان رنج دیده، ساده و محروم، مورد ظلم و ستم واقع شده راه یافته‌اند. پدر در داستان بهرنگی و مادر در داستان علی هر دو برای امرار معاش خانواده در مشاغل اجتماعی نقش پذیرفته‌اند.

استفاده از زبان محاوره: زبان به کار رفته در هر دو داستان آمیخته‌ای از گونه‌ی رسمی و محاوره است؛ یعنی هر دو نویسنده با توجه به موقعیت‌هایی که به تشریح دیالوگ‌های اشخاص داستان می‌پردازد، از بیان رسمی خارج شده، به نثر محاوره روی می‌آورد. استفاده از هر دو نوع زبان محاوره و رسمی بیشتر در نمایش نامه، فیلم‌نامه‌ها و رمانها مشهود است. در تشریح برخی دیالوگ‌ها در داستان بهرنگی هر دو گونه یکجا بکار رفته است: "لطیف جان، صدایم را می‌شنوی؟ من شترم. آدمم برویم بگردیم د بیا سوار شو برویم." (بهرنگی، ۲۸۹: ۱۳۴۶)؛ "مادرم نمی‌تونه تنهایی بیاد، تازه نمی‌تونه فریادم بزنه... واسه اینه که منم میام!.."، "از مدرسه که میام... دو ساعت اینطورا می‌خونم، درسامو حاضر می‌کنم، بعدش میاییم این‌جا. در واقع شبا نمی‌تونم درس بخونم. مصرف گاز زیاد می‌شه." (علی، ۶۰: ۲۰۰۵).

نمود شخصیت خود نویسنده: اغلب داستانهای هر دو نویسنده یعنی صباح الدین علی و بهرنگی یا برگرفته از زندگی واقعی نویسنده هستند یا هر دو نویسنده شاهد ماجراهای داستانهایشان بوده‌اند. همان‌گونه که هر دو نویسنده از طبقه فقیر و بی‌بضاعت هر دو جامعه ایران و ترکیه بودند کاراکترهای هر دو داستان هم به خاطر فقر و امرار معاش خانواده مجبور به کمک کردن به خانواده می شوند. به قول رنه ولک از آنجا که آثار هنری توسط انسانها نوشته شده‌اند به طوار اجتناب‌ناپذیری مبین شخصیت‌ها و دیدگاههای آنهاست (ولک، 719: 1973). کاراکترهای داستانهای "ماشین‌ها پنج قروش" علی و "بیست و چهار ساعت خواب و بیداری" بهرنگی، مثل خود نویسندگان مجبور می‌شوند برای امرار معاش وسایل شخصی خود را نیز به فروش بگذارند. بچه‌ی هشت ساله داستان علی، خود نویسنده است که به زبان تمثیلی بیان شده است چون خود علی برای امرار معاش مجبور می‌شود حتی ماشین چاپ خود را نیز بفروش برساند و یا در برهه‌ای از زندگیش رانندگی

کند. لطیف، شخصیت داستان بهرنگی از "چند ماهی بود که پدرم بیکار بود. عاقبت مادرم و خواهرم و برادرهایم را در شهر خودمان گذاشت و دست من را گرفت و آمدیم به تهران" (بهرنگی، ۲۷۸: ۱۳۴۶) سخن می‌گوید، در اصل همان شخصیت بهرنگی است که به پدرش که به شغل زهتابی مشغول بود کمک می‌کند و در نقش راوی داستان نمایان می‌شود.

برجستگی موارد عاطفی: در هر دو داستان به تکرار با حوادثی روبرو می‌شویم که احساسات خوانندگان را برمی‌انگیزند؛ حوادثی که گاه حس شور و شوق و گاه حس درد و اندوه و کینه و نفرت را در وجود خواننده بیدار می‌کنند. در داستان "ماشین‌ها پنج قروش" دوست شخصیت اصلی داستان وقتی دوستش را می‌بیند که دارد اسباب بازی می‌فروشد این عکس‌العمل عاطفی را از خود نشان می‌دهد: "بچه‌ای با رو کفشی سفید، در حالی که دستکش‌های پشمی اش را در جیب پالتویش فرو می‌کرد، یک پاکت کاغذی بیرون آورد، یک باقلوای بادامی برداشته و به دهان گذاشت، یکی هم به دوستش داد. و با دهان پر سوال کرد: "کی درساتو می‌خونی؟" و یا در جای دیگر داستان، مادر دوستش وقتی که می‌بیند پسرش با همکلاسیش صحبت می‌کند "اه اه، آخه این آدمیه که بشه باهاش صحبت کرد؟ حواست هست؟" (علی، ۶۰: ۲۰۰۵) پسرش را سرزنش می‌کند و با این جملات حس کینه و نفرت خوانندگان برانگیخته می‌شود. و رابطه دوستانه بین دو همکلاسی بدون توجه به طبقه اجتماعی حکایت از رفتارهای انسانی و عاطفی دو کودک می‌باشد. در داستان "بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری"، بهرنگی برای برجسته ساختن موارد عاطفی و آشکار کردن مفهوم فقر و بی‌عدالتی و اختلاف طبقاتی در شهر تهران را اینگونه به تصویر می‌کشد: "شتر خندید و گفت: حق داری لطیف جان. تهران دو قسمت دارد و هر قسمتش برای خودش چیز دیگری است. جنوب و شمال. جنوب پر از دود و کثافت و گرد و غبار است اما شمال تمیز است..."، "یک لقمه نان خودمان می‌خوریم و یک لقمه هم می‌فرستادیم پیش مادرم. من هم گاهی همراه پدرم دوره می‌گشتم و گاهی تنها توی خیابانها پرسه می‌زدم و فقط شب‌ها پیش پدرم برمی‌گشتم. گاهی هم آدامس بسته یک قران یا فال حافظ و این‌ها می‌فروختم." (بهرنگی، ۲۷۸: ۱۳۴۶).

در هر دو داستان هر دو نویسنده با تصویرسازی و تحقق رفتارهای احساساتی سعی در برجسته کردن موارد عاطفی و همراه کردن خواننده با خود تا پایان داستان را دارند.

از موارد بررسی شده مولفه‌های رئالیسم اجتماعی در هر دو داستان "ماشین‌ها پنج قروش" و "بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری" به صورت یگسان استفاده شده یعنی بسامدی اصطلاحات رئالیسم اجتماعی در هر دو داستان به یک اندازه و معیار است به طوریکه انگار هر دو داستان یا در ایران توسط نویسندگان ایرانی و یا در ترکیه توسط نویسندگان ترک نوشته شده است. این اندازه تشابه موضوعی و محتوایی نشان از نزدیکی سنت‌های داستان‌سرایی کشور ایران و ترکیه می‌باشد. همانطور که در ایران محمدعلی جمالزاده با تلفیق سنت‌های کهن داستان‌سرایی ایران با فنون داستان‌نویسی اروپا اولین داستان کوتاه فارسی را پدید آورد، در کشور ترکیه نیز صباح‌الدین علی با اشراف به فنون داستان‌نویسی مدرن اروپا توانست

شالوده‌ی داستان‌نویسی ترک را طوری پایه‌گذاری کرد که امروزه داستان‌نویسی ترکیه را در ردیف یکی از بهترین داستان‌نویسی مدرن دنیا قرار داد.

نتیجه‌گیری

ادبیات داستانی ترکی و فارسی به ویژه در قرن بیستم از سرچشمه‌های متنوع و مختلفی برخوردار بوده است. داستان‌نویسی مدرن ترکیه که از سال ۱۸۶۰ میلادی به بعد شروع شده با نهضت و مکتب رئالیسم (اجتماعی) به اوج خود می‌رسد و در ایران نیز بعد از دوران مشروطیت شاهکارهای ادبی زبان فارسی نیز با این مکتب بروز می‌کند. داستانهای «ماشین‌ها پنج قروش» صباح‌الدین و «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» بهرنگی هر دو گویای مشکلات و گرفتاریهای موجود در جامعه خویش هستند و قهرمانان و شخصیت‌های اصلی هر دو داستان تسلیم نمی‌شوند؛ پسرک قهرمان داستان «ماشین‌ها پنج قروش» همچنان فریاد می‌زند و ماشین می‌فروشد و لطیف قهرمان داستان «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» دل به اسباب بازی دیگری می‌بندد. مهمترین خصیصه هر دو داستان آشکارسازی و عریان‌سازی مفهوم فقر و بی‌عدالتی و تسلیم‌نشدن در برابر وضع موجود جامعه است. فقرای داستان‌های صباح‌الدین علی، تسلیم‌تر و مظلوم‌تر هستند اما فقرای داستان‌های ایرانی هرکجا که توانسته‌اند، سر به عصیان برداشته‌اند. صباح‌الدین شخصیت داستان‌هایش را از هر سن و جنسیتی انتخاب کرده اما از نویسندگانی که مورد بررسی قرار گرفتند، قهرمانان داستان‌های بهرنگی کودکان می‌باشند.

می‌توان چنین گفت که هر دو نویسنده معاصر در حوزه داستان مشترک ولی در زبان متفاوت، مشترکات و مشابهت‌های فراوانی دارند؛ طوری که نویسندگان مذکور بیشترین تاثیر را بر جریان و روند ادبیات داستانی مدرن کشورهای ایران و ترکیه گذاشته و آثار ماندگاری در مکتب رئالیسم از خود به یادگار گذاشته‌اند. نکته قابل توجه در این میان این است که هر دو نویسنده با جزئیات بهتر و فراوان (البته بهرنگی بیشتر) به تشریح و بازنمود شرایط و اوضاع نابسامان اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ترسیم خصوصیات انسانی در بین طبقات فقیر و ثروتمند پرداخته‌اند.

منابع

- بهرنگی، صمد. ۱۳۸۸ ش، **قصه‌های بهرنگ** (داستان ۲۴ ساعت در خواب و بیداری)، چاپ دوم، بهزاد، تهران، صص ۲۴۲-۲۶۸.
- پرهام، سیروس. ۱۳۶۲ ش، **رئالیسم و ضد رئالیسم در ادبیات**، تهران: آگاه.
- درویشیان، علی اشرف، یادمان صمد بهرنگی، ۱۳۷۹، تهران، کتاب و فرهنگ.
- رافائل، ماکس. ۱۳۵۷ ش، **نگاهی به تاریخ ادبیات جهان (تاریخ رئالیسم)**، ترجمه محمد تقی فرامرزی، چاپ اول، تهران: شباهنگ.
- ساچکوف، بوریس. ۱۳۶۲ ش، **تاریخ رئالیسم**، ترجمه محمد تقی فرامرزی، تهران: تندر.
- زندگینامه صمد به روایت اسد بهرنگی، ۱۳۷۸، تبریز، انتشارات بهرنگی.
- سید حسینی، رضا. ۱۳۶۶ ش، **مکتب‌های ادبی**، تهران: نیل.

قربان صباغ، فاطمه. ۱۳۸۷ش، بررسی عناصر داستانی در پنج قصه از صمد بهرنگی، دانشگاه پیام نور، پایان نامه کارشناسی ارشد، بجنورد.

کاسمی، خدیجه. ۱۳۹۰ش، بررسی عناصر داستان (شخصیت، درونمایه، پیرنگ، روایت) در نوشته های صمد بهرنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، تهران.

برخورداری، رمضان - مدنی، سید هادی. ۱۳۹۵ش، "تحلیل محتوای کیفی قصه های صمد بهرنگی به منظور بررسی امکان استخراج مضامین تربیتی-انتقادی"، مجله خانواده و پژوهش، دوره ۱۳، شماره ۱، ص ۹۳-۱۱۶.

براهنی، رضا. ۱۳۶۰ش، "اسطوره صمد و موضوع زمان"، نامه‌ی کانون نویسندگان ایران، شماره ۶.

بیانی، احمد. ۱۳۷۸ش، "صمد بهرنگی، قصه نویسی برای کودکان"، روزنامه همشهری، ۱۶ شهریور.

دهقان آشتیوانی، رضا و شعبانی، اکبر. ۱۳۹۷ش، "تطبیق مولفه های رئالیسم و کارکرد آن در داستانهای «گیله مرد» و «میرامار»"، مطالعات ادبیات تطبیقی آزاد اسلامی جیرفت، سال ۱۲، شماره ۴۷، صص ۶۶-۳۱.

ماکویی، عارف. ۱۳۵۷ش، "جنبه تجسمی ادبیات کودکان در آثار بهرنگی"، نامه انجمن کتابداران ایران، بهار و تابستان، شماره ۱ و ۲.

مهیدیان، نیلوفر. ۱۳۸۴ش، "صمد و مفهوم کودکی"، کتاب ماه کودک و نوجوان، مهرماه، شماره ۹۶.

Turkish Books

Çetşli, İsmail (2004), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Hasdedeoğlu, Mehmet Onur (2008), *Toplumcu Gerçekçilik ve Sabahattin Ali'nin Hikayeleri*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi, İstanbul.

Sabahattin Ali (2005), *Kağnı, Ses, Esirler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sönmez, Sevengül (2017), *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turkish Articles

Günaydın, Yusuf Turan (2018), "Sabahattin Ali Bibliyografyası", *Hece Dergisi*, Sabahattin Ali Özel Sayısı, Ankara: Hece Yayınları.

Özdemir, Emin (1981), "Gerçekçilik Üzerine Yargılar", *Türk Dili*, Ankara, 349, 01.

Wellek, Rene (1973), "Masterpieces of Nineteenth Century Realism and Naturalism." *World Masterpieces*, Third Edition, New York: W. W. Norton.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: رحیمی موسی، شاهین محمد، بررسی تطبیقی رئالیسم اجتماعی در داستانهای «ماشین-ها پنج فروش» صباح الدین علی با «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» صمد بهرنگی، فصلنامه ادبیات تطبیقی، دوره ۱۸، شماره ۷۰، بهار ۱۴۰۳، صفحات ۱-۱۳.